

DEDE KORKUT'UN KİŞİLİĞİ İLE İLGİLİ EFSANELER*

HASAN ÖZDEMİR**

Özet: Dede Korkut hakkında bilgi aktaran tarihî kaynaklarda onun Müslüman/velî bir kişi olduğu vurgulanırken, Sirderya havzasında tespit edilmiş halk anlatıları onu bir baksı (şaman) olarak tanıtmaktadır. Dede Korkut kitabında tanıtılan Korkut Ata da zamanla bu iki vasfın katıştığı (contaminastion) anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut, Efsane, Şaman, Baksı, Velî

Abstract: In the historical sources while transferring the knowledge about Dede Korkut stressed is given on his a good Muslim saint, the folklore monuments proved that he is well known Shaman in the suburb area of Sirderya. These two theories or his characteristics are mingle with each other are understood from his book Dede Korkut

Keywords: Dede Korkut, Legend, Shaman, Baksı, Saint.

Yaklaşık bir asırdan beri süregelen Dede korkut Araştırmalarının ışığında, onun kişiliği hakkında bilgi aktaran kaynakları genel anlamda üç başlık altında toplayabiliriz: 1. Kitâb-ı Dede Korkut, 2. Oğuzların, Türkmenlerin tarihleriyle ilgili bilgi veren yazılı kaynaklar ve 3. Türk dünyasının muhtelif toplumlarının sözlü geleneklerinden derlenmiş halk efsaneleri. Kitâb-ı Dede Korkut'ta onun kişiliği hakkında bilgileri adını bilemediğimiz ozan "Giriş" kısmında vermiştir. Ozan diyor ki: "Resul aleyhisselâm zamanına yakın bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzun ol kişi tamam bilicisi idi. Ne dirse olur idi. Gayıpdan dürlü haber söyler idi. Hak Ta'alâ onun gönlüne ilham ider idi." Ozan sözlerine şöyle devam eder: "Korkut Ata ayıttı: Ahır zamanda hanlık girü Kayı'ya dege, kimsene ellerinden almaya, âhır zaman olup kıyâmet kopunca bu didügi Osman neslidür ve dahı niçe buna benzer söz söyledi". Bu sözlerle ozan Korkut Ata'nın "bilici" (kâhin)

*Bu yazı A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından düzenlenen Cumhuriyetin 80. Yılı Kutlama Etkinlikleri çerçevesinde Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumunda (Ankara, 18 Aralık 2003) bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

vasfının ne denli güçlü olduğunu dile getirdikten sonra, Korkut Ata'nın diğer vasıflarını şöyle sıralıyor: "Korkut Ata Oğuz kavminin müşkilini hall ider idi. Her ne iş olsa Korkut Ata'ya tanışmayınca işlemezler idi. Her ne buyursa kabul iderler idi. Sözüni tutup tamam iderler idi". Daha sonra da Korkut'un "hakim" (bilge) kişi olduğunun kanıtları mahiyetindeki "hikmet"li sözlerinden oluşan ve aynı zamanda onun bir "ozan" olduğunun ifadesi olan "soylama"sına yer veriyor. Örneğin "Allâh Allâh dimeyince işler onmaz", "Kâdir Tanrı vade virmeyince kimse ölmez", "Ölen kişi dirilmez"... vb.¹

Ozan'ın Korkut Ata'sı hakkında vemiş olduğu bu bilgilerden şu sonuçları çıkarabiliriz: a) Korkut Ata, Oğuzların Bayat boyundan olup Hazret-i Muhammed'in yaşadığı zamana yakın bir dönemde yaşamış Müslüman, velâyet sahibi bir kişidir, b) Anadolu halk dindarlığında birçok velî için anlatıldığı gibi Korkut Ata da gaipden haber veren geleceği, olacakları önceden bilen "bilici" (kâhin) bir kişidir. Nitekim hükümdarlığın Kayı boyundan olan Osmanlı hanedanlığına geçeceğini ve Osmanlı hükümdarlığının kıyamete kadar süreceğini önceden söylemiş, bilmıştır, c) Dede Korkut soy soylayan, boy boylayan, hikmetli sözler sahibi bilge bir ozandır, ç) Oğuz beylerinin ve halkın töresini, geçmişini bilen, halkın her müşkülünü halleden geleneksel bir eğitici, yol gösterici ve akıl hocasıdır. O sayılan, sevilen bir insandır.

Onun kişiliği ile ilgili bilgileri hikâyelerde de buluruz: Bamsı Beyrek hikâyesinde kendisine kılıç kaldıran Delü Kaçar'a Tanrı'ya sığınıp ism-i a'zam duası okuduktan sonra "elin kurusun" diye beddua eder. Kaçar'ın eli "Tanrı'nın emri ile" yukarıda asılı kalır. Kaçar Dede Korkut'tan af diledikten sonra ve kız kardeşi Banı Çiçek'i Beyrek'e vermeyi kabul ettikten sonra Korkut Ata onun elini sağaltır. Ozan burada şöyle ekliyor: "Zira Dede Korkut velâyet issi idi. Dileği kabul oldu."²

Uşun Kocaoğlu Seyrek hikâyesinde, uykudan uyanan kahraman kopuzunu tanımadığı kardeşinin elinde görünce "Mere kâfir Dedem Korkut kopuzu hürmetine çalmadım. Eger elinde kopuz olmasaydı, ağam başı için seni iki pâre kılur idüm" der ve kopuzunu geri alır. Kahramanın bu sözlerinden Dede Korkut'un kopuz çalan bir ozan olduğunun yanı sıra bu Oğuz yiğidinin Korkut Dede'sine ve kopuzuna ne kadar saygı beslediğine tanık oluyoruz.

Dede Korkut hikâyelerde yiğitleri, Oğuz alplarını savaşa yüreklendirmek için "yelteme" kopuz çalar. Beylere, hanlara alkış tutar. Kötülere kargışta

¹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Ankara 1958, s. 73 vd.

² Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 126.

bulunur. Beylere, yiğitlere göçebe toplumların erdemlerinden, sosyal normlarından olan cömertlik ve konukseverliği, bir dindar Müslüman olarak da onlara rıza ve tevekkülü öğütler. Hikâyelerin sonlarında o, kazanılmış zaferleri “şadlık” (türkü) çalıp kutlar. Beylere, hanlara hayır dualar eder. Dünyanın geçiciliğine dikkat çekip okuyucusunu, dinleyicisini uyarır.³

Tarihî kaynaklarda Dede Korkut'un şahsiyeti hakkında verilen, aktarılan bilgiler büyük ölçüde Kitâb-ı Dede Korkut'taki bu bilgilerle örtüşmektedir. Örneğin Reşîdü'd-dîn'in (14. yy) “Câmi'ü't-tevârih” adlı kitabının ikinci cildinde “Târîh-i Oğuz u Türkân u Hikâyât-i Cihângîr-i û” başlığıyla naklettiği Oğuz-nâme'de Korkut Ata için şunları yazmaktadır: “Bayat boyundan Kara Hoca'nın oğlu olup çok akıllı, bilgili ve keramet sahibi bir insandı. İnal Han Sır Yavkuy zamanında ortaya çıkmıştır. Bu sözleri nakledenin dediğine göre ikiyüzdoksanbeş yıl ömrü olmuştur. Güzel sözleri, söylenen kerametleri ve hakkındaki hikâyeler pek çoktur.”⁴ Bu Oğuz-nâme'den Korkut Ata'nın birçok Oğuz hükümdarına vezirlik, müşavirlik yaptığı, bazı beylerin çocuklarına ad verdiğini de öğreniyoruz.

Ünlü Çağatay Şairi Alî Şîr Nevâ'î (15. yy) “Mesâ'imü'l-mahabbe min-Şemâ'imi'l-Fütüvve” adlı velîlerle ilgili biyografik eserinde Korkut Ata velî bir kişi olarak kitapta yer almıştır. Nevâ'î, Korkut'un Türkler arasında büyük bir üne sahip olduğunu, onun hem geçmişte hem de gelecekte olacakları bilmekte çok mahir olduğunu belirttikten sonra güzel sözler söylediğini de işaret etmektedir: “Köp mev'ize-âmîz mağzlık sözleri aradadır”⁵

Reşîdü'd-dîn'in Oğuz-nâme'sinden yararlandığı bilinen Ebu'l-Gâzî Bahadır Han “Şecere-i Terâkime” (17. yy) adlı Oğuz-nâme'sinde Dede Korkut ile ilgili şunları yazmaktadır: “Kayı Kara Koca'nın oğlu Korkut Ata (...) Korkut Ata her ne dese İnal Yavı onun sözünden çıkmazdı. Korkut Ata'nın kerametleri çok idi. İkiyüzdoksanbeş yıl ömür sürdü. Üç padişaha vezir oldu.”⁶ Ebu'l-Gâzî, kitabın başka bir yerinde Kazan Alp'in Hazret-i Muhammed'den üç yüz yıl sonra yaşamış olduğunu, ihtiyarlık çağında hacca gittiğini yazıyor ve Korkut Ata'nın da Kazan Alp'in çağdaşı olduğunu

³ O.Ş. Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. CXL.

⁴ Zeki Velidî Togan, *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuz-nâme'si. Tercüme ve tahlil*, 2.bs. İstanbul 1982, s. 55.

⁵ Alî-Şîr Nevâyî, *Nesâyimü'l-mahabbe min-Şemâyimi'l-Fütüvve*, I. Metin. Haz. Kemal Erarslan, 2.bs., Ankara 1996, s.385, num. 619.

⁶ M. Ergin, *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terâkime). Ebulgazi Bahadır Han*, İstanbul t.y., s. 58.

belirtiyor. Daha sonra Korkut'un Kazan Alp için söylemiş olduğu bir medhiyenin metnini veriyor.⁷

II. Murad dönemi eserlerinden olan Yazıcığolu Ali'nin Târîh-i Âl-i Selçuk'taki bilgiler hemen hemen Kitâb-ı Dede Korkut'un giriş kısmında bulunan sözlerin tekrarından ibarettir.⁸

Târîh-i Âl-i Selçuk'ta olduğu gibi Ruhî ve Müneccimbaşı Tarihleri gibi bazı Osmanlı tarihlerinde de Korkut'un Osmanlı hanedanı ile ilgili kehanetleri tekrar edilmiştir⁹. Bu eserde Efrasyab oğlu Alp Arız'a verilen alkıştan Dede Korkut'un hikmet sahibi bir kişi olduğu anlaşılmaktadır: "Senin peygamberin Muhammed olsun, senin himetin Dede Korkut'tan yedi kat büyük olsun".¹⁰

Tebrizli Hasan b. Muhammed Bayatî'nin Osmanlı Padişahları silsile-namesi mahiyetindeki "Câm-ı Cem-âyîn (1482)" adlı kitabına göre Oğuz Hanlarından olan Kara Han, Korkut Ata'yı Hz. Muhammed'e elçi göndermiş, Korkut Ata Selmân-ı Fârisî ile birlikte geri dönüp Oğuz kavmine İslâm şeriatını öğretmeye yönelmiştir¹¹. Aynı kaynakta Dede Korkut'un "Ürgenç Dede" adlı bir oğlu olduğu da kayıtlıdır.

15. yüzyıl eserlerinden olan atalar sözü mecmuasında "Hâzihi'r-risâlati min-kehimâti Oğuz-nâme el-meşhûr bi-atalar sözü" Korkut'tan "Karmış oğlu Dede Korkut" diye söz edilmektedir¹². Yine bu mecmuada Korkut'un ağızından onun Ala-Göz dev kızından doğmuş olduğuna dair başka bir efsane motifile de karşılaşılırız¹³. Korkut'a yorulan sözler arasında "Oğuz halkının başına hayır gelesini, şer gelesini didüm" ifadesi onun bilicilik vasfının ne kadar popüler olduğunun başka bir kanıtıdır¹⁴.

⁷ M. Ergin, a.g.e., s. 84-85.

⁸ Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul. 1938, s. XXX; M.Ergin, a.g.e., s. 39.

⁹ Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul 1973, s. LXVII-LXVIII; P.N. Boratav, "Korkut Ata". *İA*, Cüz 65, 3. bs., İstanbul 1977, s. 863; Örneğin Ruhî bu konuda aynen şöyle demektedir: "Korkut Ata'dan nakl iderlerki dimiş imiş ki hânlık Oğuz Han vasiyeti mücebince âhır Kay Han evladına düşse gerekdür tâ kıyâmete denli ol nesilden almasa gerekdür" *Ruhî Tarihi*, Oxford Nüshası, Değerlendirme, Metnin yeni harflerle çevirisi (Tıpkıbasım ile birlikte) Yaşar Yücel-Halil E.Cengiz, Ankara, 1992, s. 360.

¹⁰ Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXXIX.

¹¹ Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXXXVI; Boratav, *İA*, Cüz 65, s. 861.

¹² Fr. Von Diez, *Denkwürdigkeiten aus Asien*. C. I, Berlin-Halle 1815, s. 185; Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul 1938, s. XXXII.

¹³ Boratav, *İA*, s. 860.

¹⁴ Fr. von Diez, *Denkwürdigkeiten*. 1815, C.I, s.182; Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXXIX; Boratav, *İA*, s. 862.

Bu yazılı kaynaklarda Korkut Ata hakkında aktarılan bilgilerde görüldüğü gibi onun bilicilik (kâhinlik) vasfı yanında özellikle “velî”liği ön plâna çıkmaktadır. Başka bir sözle “Müslüman Türk kimliği” ağır basmaktadır. “Tarih-i Dost Sultan” adlı Özbekçe bir eserde ise Korkut Ata “Mecûsîler ve hekîmi ve rahipleri olan baksıların peygamberi” olarak tanıtılıyor: Özbek Han'ın Müslüman ulemâ ile “kâfir kâhinleri olan baksılar arasında düzenlemiş olduğu bir münazarada kâhinlerin sihirleri batıl oldukça, han kâhinlere Korkut Ata'dan yardım istemelerini tavsiye ediyor”¹⁵. Abdülkadir İnan bu hikâyeyi şöyle yorumlamaktadır: Öyle anlaşılıyor ki, İslâmlar aciz kaldıkları zaman Muhammed peygambere, baksılar ise Korkud'a müracaat ederek istimdad ediyorlardı”¹⁸. Görüldüğü gibi bu eserde Korkut Ata'nın diğer yazılı kaynaklardan tanıdığımız Müslüman Türk velîsi kimliğinin yerine onun şaman, baksı kimliği ile karşılaşıyoruz.

Halk Anlatılarında Dede Korkut:

Bildiğimiz kadarıyla Türkiye'de Dede Korkut'un kişiliği ile bir anlatı tespit edilmiş değildir. Buna karşılık Türk dünyasının muhtelif toplumlarında onun sözlü gelenekte yaşadığını, yaşatıldığını belgeleyen halk anlatıları vardır: Çokan Velihanov'un tespit ettiği bir efsaneye göre “Horhut” adlı şaman, Kırgız şamanlarına (baksı) kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretmiştir¹⁶.

Radlov'un belirttiğine göre Kırgız “baksa”ları (baksı) 19. yüzyılda diğer toplumların şamanları gibi “davul” değil, telli bir saz olan “kopuz” çalarlar¹⁷. Kazak Kırgız şairi Muğcan Camabay'ın yayımlamış olduğu bir anlatıya göre Korkut Ata eşsiz bir halk şairi, kopuz ve dombranın mucididir. Kazak Kırgız inançlarına göre Korkut Ata en büyük velîlerdendir¹⁸. Kazak Kırgız baksıları (şamanları) ayinlerinde diğer “ata-evliyalar” yanında “Ata Korkut evliya”yı da yardıma çağırırlar. Metinleri Türkçeleştirilmiş olan bu dualardan iki örnek verelim:

¹⁵ Abdülkadir İnan, “Dede Korkut Hakkında”, *Makaleler İncelemeler*, Ankara 1968, s. 167; ilk defa *Türkiyat Mecmuası*, C. I, s. 213; Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXXXVI.

¹⁸ A. İnan, a.y.

¹⁶ Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXXXVIII.

¹⁷ Radlov, *Proben der Volksliteratur der türkischen Staemme*, C. III. Petersburg 1870, s. 260; Radlov, *Aus Sibirien*, 1893, C. II, s. 59-60; Uno Harva, *Religiösen Vorstellugen der altaischen Völker*, Helsinki 1838, FFC. No: 125, s. 538; E. Rossi, “Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırmalar”, Çev. M. Şakiroğlu, *Erdem Dergisi*, C.12, S. 34 (Mayıs 1999), s. 210.

¹⁸ A. İnan, “Kitâb-ı Dede Korkut Hakkında”, *Makaleler ve İncelemeler*, s. 168-170; ilk defa *Türkiyat Mecmuası*, C. I, 1925, s. 213'de yayımlanmıştır.

“Evvelâ Tanrı sen (işimi) rast getir, (işimi) rast getirirsen ben buradayım; dilediğim dileği yine ver, büsbütün kısırlaşmış kısrağı yavru ver; iyi Tanrı, geniş Tanrı, Cömert Tanrı, bey Tanrı! Evvelâ Tanrı gök yaratmış ondan sonra yer yaratmış. Birinci /ilk önce/ Tanrıya sığınayım, ikinci Muhammed’e sığınayım, birine biz kul olduk, birini de ümmet olduk. Üçüncü, Tanrım dört yâra, yüz yirmi dört peygambere sığınayım. Mekke’de evliyadır, Medine de evliyadır. Kızıl dağın başında (tepesinde) Kız evliya, Öküz dağın başında Öküz evliya, Koçkar dağın başında Konur baş (koç) evliya, Bektav Ata, Bek Azıl... Ölü desem ölü değil, diri desem diri değil, Ata Korkut evliya”¹⁹

“Babamın pîri sen değil miydin? Er Mukan sen yardım et! Sen yardım edecek olursan ben buradayım. Su ayağı er Korkut, felaketleri sen korkut, baksıların pîri sen değil miydin? Gözünü sal, kolumu tut! Baksı baba sen yardım et, ben (sana) dar yolda sığındım! Sizden meded diliyorum Korkut Ata evliya! Sizden meded diliyorum Çakmak Ata evliya! Doksan meşâyih...”²⁰

Kopuzla ilgili olarak bir baksı duasında şöyle denilmektedir:

“Çam (tahtasından) kopuzum elime aldım, su yılan gibi dolandım, döndüm.... Bu kopuzum kırılmadı. Bu ruh /on beş yaşında iken bana yapıştı, yirmi yaşında buluştu, istemediğim işi yapmağa mecbur etti, kurumuş ağaca/ tahta topuza esir etti”²¹

Görüldüğü gibi bu duada baksı istemediği hâlde, iradesi dışında Ata ruhlar tarafından şamanlık mesleğine seçilmiş olduğunu ve kendisini tahta kopuzu çalmaya esir ettiğini dile getiriyor. Başka bir sözle baksı, bize kopuz çalmak ve şamanlık yapmak için kendisinin Ata ruhlar tarafından görevlendirilmiş olduğunu ifade etmektedir²².

Başkurdistan’ın Ufa vilâyetinde yaşayan Kırgız oymakları Korkut Ata’nın büyük babaları olduğuna inanmaktadırlar. Abdülkadir İnan, Başkurdistan’da (Ufa’da) 1913’te yayımlanmış “Şura” mecmuasının 15. sayısından aktardığı kayda göre “Bügülme bucağı, Taşlı Köyünde sakin Kırgız Başkurtlarının birinci babası Buhara yolunda Sirderya sahilindeki

¹⁹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Materyaller ve Araştırmalar. Ankara 1972, s. 139.

²⁰ A. İnan, a.g.e., s. 145.

²¹ A. İnan, a.g.e., s. 143.

²² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. M. Eliade, *Das Mysterium der Wiedergeburt. Ihre kulturelle und religiöse Bedeutung*. Zurich-Stuttgart MCMLXI, Initiationsprüfungen der sibirischen Schamanen, s. 157-169.

seyyidzâdelerden Korkut Ata olmuştur"²³. Abdülkadir İnan'ın üzerinde durmadığı "seyyidzâdelerden" ifadesi bizce ilgi çekicidir. Öyle anlaşılıyor ki, Korkut Ata'nın Hz. Peygamberin soyundan gelen "seyyid"lerden olduğu burada ima edilmektedir.

Karakalpakistan'da derlenmiş bir efsane onun kopuzun nasıl yapılacağına olağanüstü varlıklardan öğrendiğini anlatır:

Korkut Ata ormanda yapacağı kopuz için uygun ağacı ararken şeytanlarla karşılaşır. Şeytanlar elindeki çalgıyı görmek isterler. Korkut Ata yaptığı sazı gösterir, sonra onlardan uzaklaşıp bir yere gizlenir ve şeytanların kendi aralarındaki konuşmalarını gizlice dinler. Şeytanlar 'Korkut Ata kopuz yapamaz, çünkü bunun sıradan bir ağaçtan yapılamayacağını bilmiyor. Kopuz için iğde ağacının kuru gövdesini almak lazım. Yaban domuzunun yıktığı kuru iğde ağacını... ondan küçük bir yalak oymak gerekir. Bu yalağı devenin derisi ile kaplamalı; kişnemesi her yerden duyulan yaban aygırı kuyruğundan teller takmalı. Bunları kuru bir susakın kabuğundan yapılmış bir köprü ile tutturmalı ve telleri sasik kuray (tutkal yapılan reçineli bir bitki) bitkisinin zamkı ile reçinelemeli, işte bu gerçek kopuz olur.' Korkut Ata şeytanların dediklerini yapar ve güzel bir saz meydana gelir. Bundan dolayı o kopuz yapanların pîri sayılır²⁴.

Metnini özetlediğimiz bu efsane bir taraftan Korkut'un kopuzun nasıl yapılacağını olağanüstü güçlerden (şeytanlardan) onların konuşmalarını gizlice dinlemek suretiyle öğrendiğini anlatmakta, diğer taraftan da Korkut Ata'nın kopuz yapanlarca (baksılar) neden pîr olarak kabul edildiğini açıklamak istemektedir. Anlatıdaki bir insanın bir hayvanı ya da olağanüstü güçleri gizlice dinlemek suretiyle çeşitli sırları öğrenmesi motifi uluslar arası alanda yaygın bir masal ve efsane motifidir. Örneğin AaTh. 500; Aa.Th. 613, AaTh. 813²⁵.

Dede Korkut'un Mezarı ve Ölümünden Kaçışı:

Tarihî bazı kaynaklar Azerbaycan'da Dede Korkut'a izafe edilen mezarlar hakkında bilgi vermektedirler: Alman seyyah Olearius 1638'de Derbend'de Korkut'a izafe edilen bir mezarı gördüğünü ve mezarın halk

²³ Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Dede Korkud Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, C. I (1925), s. 213; *Makaleler ve İncelemeler*, s. 172.

²⁴ Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXXXVIII.

²⁵ Bu motif için ayrıca bkz. Kurt Ranke, "Belauschen" *Enzyklopaedie des Maerchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. 1975, C. II, s. 77-79.

tarafından ziyaret edildiğini yazmaktadır²⁶. Evliya Çelebi de Demirkapı'da Kırklar dağındaki "Horhut"un mezarından söz etmekte ve bu mezarın Şirvanlıların ziyaretgahı olduğunu yazmaktadır²⁷.

Korkut Ata'nın kabri diye Sirderya havzasında yaşayan Kırgız, Kazak, Karakalpak ve Türkmenler tarafından ziyaret edilen bir mezar daha vardır. Kalinski ile Kızılorda arasında Sirderya nehrinin Aral gölüne yakın bir yerinde sahilde bulunmaktadır²⁸.

Velyaminov-Zerkov'un Sirderya havzasında yaşayan Kazaklardan aktardıkları efsane bize Korkut Ata'nın nasıl ecelden kaçtığını ve bütün çabalarına rağmen ölüme nasıl yenik düştüğünü anlatır. Efsane özet olarak şöyledir:

Korkut Ata rüyasında kendisi için mezar kazıldığını görür. Sabahleyin uyanınca rüyasını ölümün kendine yaklaşmakta olduğu biçiminde yorumlayıp oradan kaçır, dünyanın öbür ucuna gider. Fakat orada da aynı rüyayı görür. Tekrar kaçıp bugün mezarının bulunduğu yere gelir. Rüyası üçüncü defa tekrarlanınca karada yaşamayacağını anlar ve su üzerinde hayatını sürdürmeye karar verip hırkasını Sirderya'nın üzerine yayıp üstüne oturur. Orada yüz yıl daha yaşar ve nihayet ölür. Müslümanlar cesedini o civarda bir yere gömerler²⁹. Efsanedeki hırkasını su üstüne serip oturması motifini içeren anlatılar geleneğimizde bilindiği gibi çeşitli velî kişiler üzerine de anlatılır³⁰.

Efsanenin P.S. Spiridonov tarafından 1899'da Tulyus Aşşuvakov'dan derlenen bir başka varyantında:

Korkut Ata halısını Sirderya üzerine yayıp oturmuş ve bir hafta gözlerini yummadan kopuz çalıp türkü söylemiş. Nihayet mecalsiz kalıp uyumuş. Türküsü kesildiği anda, ölüm ona yılan kılığında yaklaşır sokup öldürmüştü. Onu orada, sahilde kopuzunu da mezarının üstüne koymuşlar. Kopuz şimdi

²⁶ Vermehrte neue Beschreibung der muskowitzischen und persischen Reyse. Schleswig 1656, s. 721. Bu not için bkz. Joachim Hein, *Das Buch des Dede Korkut. Ein Nomadenepos aus türkischen Frühzeit*. Zürich 1958, s. 342.

²⁷ *Seyahat-nâme*, C. III, s. 312; Boratav, "Korkut Ata", *İA*, cüz 65, s. 861.

²⁸ Viktor Jirmunskij-Kanonov, *Kniga meyege Deda Korkuta, Oguzkij geroičeskij Epos*, s. 159-160; A. İnan, "Kitâb-ı Dede Korkut Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, s. 170; W. Barthold, *Zwölf Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens*, Darmstadt 1962, s. 107 (ilk bs. 1932-35).

²⁹ M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 48.

³⁰ Bu motif için bkz. Aa.Th. 827.

bile her cuma günü “Horhut, Horhut” diye feryat edip ağlar, büyük ustasının yasını tutarmış³¹.

Efsanenin başka bir çeşitlemesinde ise, Korkut Ata türküsünü söylediği süresince ölüm ona yaklaşmamış. Fakat takati tükenip uyuduğu anda onu izlemekte olan ölüm bir yılan kılığına girip onu sokup öldürmüştür. İşte o zamandan beri “Korkut’un türküsü” ölümle mücadele halindeymiş. Onun türküsünün yetiştiği yere ölüm yaklaşamazmış³².

Bu epik türküyü (ezgiyi) Kazak, Kırgızlar “Korkut küy” diye adlandırmaktadırlar³³.

Kazakistan’da Akmula kentine yüz on fersah uzaklıkta bulunan iki küçük dağın adının menşeyini açıklayan şöyle bir efsane tespit edilmiştir:

Eski zamanlarda Korkut adında biri, Kırgız bozkırlarında elinde tamburası ile dolaşmış. Munçaktı Dağı’nda tamburasının munçağını (süsünü), Dumburalı Dağı’nda da tamburasını unutmuş. Bundan dolayı bu dağlara bu adlar verilmiştir³⁴.

Türkmen bilim adamı B.A. Karriyev’in Türmenistan’da Korkut Ata’ya “iyi Tanrı” diye sempati beslendiğini Viktor Jirmunskij aktarmaktadır³⁵.

19. yüzyıldan beri derlenmeye başlanmış olan Dede Korkut ile ilgili bu halk anlatıları onun özellikle Sirderya havzasındaki Türk toplumlarının kolektif hafızalarında yaşamakta ve yaşatılmakta olduğunun kanıtlarıdır. Bu halk efsanelerinde onun bir taraftan velîliği, biliciliği, ozanlığı (şairliği), kopuzun mucidi olduğu tekrarlanırken, diğer taraftan sosyo-kültürel kontekste bağlı olarak şamanlığı, baksıların atası olduğu dile getirilmektedir. Dikkati çeken husus bu anlatılarda Müslüman halk dindarlığındaki evliya kültü ve keramet anlayışıyla şamanist inançların biri biriyle zamanla kaynaşmış olduklarıdır. Kazak, Kırgız baksılarının şaman atalarının ruhlarını ayinlerinde yardıma çağırırken “Ata Korkut evliya” diye ona hitap etmeleri, bize İslâmî ve şamanist inanç sistemlerinin zamanla bu toplumlarda biri birine nasıl uyum sağladıklarını göstermekle beraber özellikle Kazak, Kırgız kültürlerinde onun bütün İslâmî etkilere rağmen şamanlığının ağır bastığına tanık oluyoruz. Buradan hareketle yazılı kaynakların tanıttığı Müslüman

³¹ Jirmunskij, a.g.e., s. 167.

³² Jirmunskij, a.g.e., s. 167; Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXXXIX.

³³ Castagne, *Magie et exorcisme chez les Kazak-Kırgız et autre Peuples. Revue des İslamique*. Paris 1930, s. 31 bu not için bkz. Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXXXIX ve Boratav, “Korkut Ata”, *İA*, cüz 65, s.864.

³⁴ Hamid Hamdi, “Korkut Ata’ya Dair”, *Türkiyat Mecmuası*, C. II, 1926, s. 396-397; Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CXL’den aktarılmıştır.

³⁵ Bkz. Jirmunskij, a.g.e., s. 170.

Türk velisi Korkut Ata'nın da Oğuzların İslâmı kabullerinden önceki dönemlerin bir kâhini (kam, baksı) olduğunu, İslâmlaşma sürecinde kültürel değişime paralel olarak onun yeni bir kimliğe büründüğünü biz de söyleyebiliriz³⁶.

Kaynaklar

- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Ankara 1958.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973.
- Togan, Zeki Velidî, *Oğuz Destanı. Reşîdeddin Oğuz-nâme'si. Tercüme ve Tahlil*, 2.bs. İstanbul 1982.
- Alî-Şîr Nevâyî, *Nesâyimü'l-mahabbe min-Şemâyimi I Fütüvve'*, I. Metin. Haz.Kemal Erarslan, 2.bs., Ankara 1996.
- Ergin, Muharrem, *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terâkime). Ebulgazi Bahadır Han*, İstanbul t.y.
- P.N. Boratav, "Korkut Ata", İA, Cüz 65, 3. bs., İstanbul 1977, s. 863.
- Fr. Von Diez, *Denkwürdigkeiten aus Asien*. C. I, Berlin-Halle 1815.
- İnan, Abdülkadir, "Dede Korkut Hakkında", *Makaleler İncelemeler*, Ankara 1968.
- Radlov, W., *Proben der Volksliteratür der türkischen Staemme*, C. III. Petersburg 1870.
- Radlov, W., *Aus Sibirien*, 1893, C. II.
- Harva, Uno, *Religiösen Vorstellungen der altaischen Völker*, Helsinki 1838, FFC. No: 125.
- Rossi, E., "Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırmalar", Çev. M. Şakiroğlu, *Erdem Dergisi*, C.12, S. 34 (Mayıs 1999).
- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Materyaller ve Araştırmalar. Ankara 1972.
- Eliade, M., *Das Mysterium der Wiedergeburt. Ihre kulturelle und religiöse Bedeutung*. Zurich-Stuttgart MCMLXI, Initiationsprüfungen der sibirischen Schamanen.
- İnan, Abdülkadir, "Kitâb-ı Dede Korkud Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, C.I., 1925.
- Ranke, Kurt, "Belauschen" Enzyklopaie des Maerchens. *Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. 1975, C. II.

³⁶ Boratav, a.g.m., s. 863; E. Rossi, a.g.m., s. 204; A. İnan, "Dede Korkut Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, s. 172; Jirmunskij, a.g.e., s. 168; Hein, a.g.e., s. 342-343.

- Hein, Joachim Hein, *Das Buch des Dede Korkut. Ein Nomadenepos aus türkischen Frühzeit*. Zürich 1958.
- Jirmunskij-Kanonov, Viktor, *Kniga meyego Deda Korkuta, Oguzkij geroičeskij Epos*.
- Barthold, W., *Zwölf Vorlezungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens*, Darmstadt 1962 (ilk bs. 1932-35).
- Castagne, Magie et exorcisme chez les Kazak-Kırgız et autre Peuples. *Revue des İslamique*. Paris 1930.
- Hamdi, Hamid, "Korkut Ata'ya Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C. II, 1926, s. 396-397.

